

KAKASBOS/HERAKLES (?) VE YENİ BİR BRONZ SAGALASSOS SİKKESİ

Hüseyin KÖKER *

ABSTRACT

Kakasbos/Herakles (?) and a New Bronze Coin Type of Sagalassos

This paper is about a new bronze coin type of Sagalassos, which is dated to the Hellenistic period (possibly 2nd-1st cent. BC). This coin was recorded during the studies on Greek coin collection in Burdur Museum between 2005-2009 by the author. On the obverse of the coin, a Zebu figure to right and on reverse a rider (Kakasbos/Herakles ?) galloping to right, holding a club in right hand with the legend of CAΓAA in exergue is depicted.

There is another known bronze series from Sagalassos mint, which seems to be contemporary with this new coin type, which has the same obverse type, but with a different reverse that is again a rider. But this time the rider, looks like a hero, wearing a helmet and chlamys and holding a spear in left hand. The identity of the club bearing Rider God on the reverse of our example is not certain due to the physical condition of the coin. However, it is possible to determine whether the god is Kakasbos or Herakles, by comparison to the archaeological, epigraphic and numismatic evidence from the northern Lykia, Milyas and Kabalis regions where the cult of Kakasbos/Herakles mainly flourished.

Keywords: Pisidia, Sagalassos, Kakasbos, Herakles, bronze coin.

ÖZ

Bu yazının konusunu 2005-2009 yılları arasında Burdur Müzesi'nde tarafımdan yürütülen çalışmalar sırasında kaydedilen ve arka yüzünde "atlı-tanrı" tipini taşıyan bronz bir Sagalassos sikkesi oluşturmaktadır. Bu sikke, Hellenistik Dönem'e (olasılıkla MÖ 2.-1. yüzyıl) tarihlenen bronz Sagalassos sikkeleri içinde şimdiye kadar kaydedil-

* Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Köker, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, Isparta-TR. E-posta: huseyinkoker@gmail.com.

Bu çalışmamı, numismatik çalışmalarımın odak noktası olan Burdur Müzesi'ndeki çalışmalarına başlamama olanak tanıyan ve her zaman olumlu bir çalışma ortamının yaratılmasını sağlayan Emekli Müze Müdürü Sayın Hacı Ali Ekinci'ye ithaf ediyorum.

Bu makalenin taslak halini okuyarak görüşleri ve önerileriyle değerli katkılarda bulunan sayın Doç. Dr. Aliye Erol Özdzızbay'a ve Dr. P. Talloen'a teşekkürlerimi sunarım.

Orcid No: 0000-0003-0784-505X

memiş yeni bir arka yüz tipine işaret etmektedir. Sikkenin ön yüzünde sağa dönük Zebu, arka yüzünde sağa doğru ilerleyen atının üzerinde sağ elinde gürz tutan Kakasbos/Herakles (?) betimi ve kesimde, CAΓAA lejantı görülmektedir.

Aynı ön yüz tipine sahip bir başka serinin arka yüzünde yine sağa doğru ilerleyen atının üzerinde bu kez miğferli ve khlamys giyimli ve sol elinde mızrağıyla bir kahraman betimi görülmektedir. Farklı arka yüz tiplerine sahip fakat aynı ön yüz tipini taşıyan bu iki seri çağdaş olmalıdır. İncelediğimiz sikkenin arka yüzünde yer alan tanrının kimliği hususunda herhangi bir karara varmak ilk bakışta, sikkenin kondisyonu da göze alındığında, zordur. Ancak, yayılım alanı Kuzey Lykia, Milyas ve Kabalis bölgeleri olan Kakasbos/Herakles kültüne ilişkin arkeolojik, epigrafik ve numismatik veriler ile söz konusu Sagalassos sikkesinin arka yüzündeki atlı tanrı betimi karşılaştırılarak, tanrının Kakasbos mu yoksa Herakles mi olduğunu saptamak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Pisidia, Sagalassos, Kakasbos, Herakles, bronz sikke.

Kakasbos/Herakles: Kökeni, Yayılım Alanı, İkonografik Özellikleri

Khthonik bir nitelik taşıdığı ve elinde tuttuğu sopasıyla ölümü ya da kötülüğün kovulmasını simgelediği kabul edilen Kakasbos, Anadolu kökeni şüphe götürmeyen bir “atlı-tanrı”dır ve tapınım gördüğü coğrafyada Herakles ile özdeşleştirildiği görülmektedir¹. Her ikisi de, yıkıcı etkilere sahip kötülüklerle savaşıyor ve inananlarını bunlara karşı koruyan tanrılardır². Kakasbos ve Herakles’in tapınım alanını Kuzey Lykia³ ve Güneybatı Pisidia’yu içine alan Milyas⁴ ile Kabalia⁵ bölgeleri oluşturmaktadır. Arkeolojik veriler tanrının olası kökeninin Milyas Bölgesi olduğunu göstermektedir⁶. Steller ve kaya kabartmalarının gösterdiği üzere tanrının tapınım alanları, kent merkezlerinden ziyade yayla ve dağlık alanları, yani kırsal kesimleri kapsamaktadır⁷.

Kakasbos ve Herakles, sözü edilen bölgelerde yer alan ve MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen kaya kabartmaları ve ele geçen stellerde, at üzerinde sağa ilerlerken, genellikle başı ve gövdesi cepheden, sol eliyle atın dizginlerini ve sağ elinde de gürz tutarken betimlenmiştir⁸. Her iki tanrıya ait belirleyici özelliklerin olmayışı, eğer bir yazıtla

1 Delemen 1999, 5-14; Candaş 2006, 1-5. Ayrıca bkz. Robert 1946, 38-74; Metzger 1952, 13-16, no. 1-5; Frei 1990, 1808-1810; Bellefonds 1992, 1082-1084, lev. 720-721 no. 2-25; Lebrun 1998, 150; Horsley 1999, 24-25; Karayaka 2007, 16-19; Talloen 2015, 70 vd.

2 Delemen 1999, 12-13; Horsley 1999: 25; Talloen 2006: 748; Karayaka 2007: 17; Talloen 2015, 70, 95.

3 Kakasbos kültürünün Lykia Bölgesi’ndeki yayılımı için bk. Efendioğlu 2010, 83-120.

4 Milyas olarak adlandırılan bölgenin kapsadığı alan için bk. Hall 1986, 137-157.

5 Kabalia olarak adlandırılan bölgenin kapsadığı alan için bk. Hdt. III. 90, VII. 77; Strab. XIII. IV. 14; Magie 1950, 38, 241, 530; Coulton 2012, 149.

6 Talloen 2006, 749-750; Talloen 2015, 71.

7 Karayaka 2007, 19.

8 Sözü edilen bu eserler için bk. Robert 1946, 38-74; Horsley 1999; Delemen 1999, 5-38; Corsten 2002, 114-115, no. 84-85; Karayaka 2007, 16-19; Horsley 2007, 41-58, no. 52-83, 65-70, no. 94-102, 262-266, 269-274; Droin 2014; Talloen 2015, 230-236.

tanrının adı belirtilmemişse, betimin hangi tanrıya ait olduğunu saptamayı olanaksız kılmaktadır⁹. Benzerlikleri olduğu kadar isimleri farklı olan bu tanrıların ikonografik özelliklerinde bazı farklılıklar da görülmektedir. Steller ve kaya kabartmalarında betimlenen Herakles bazen çıplak ve daima sakallı olarak betimlenirken (az örnekte de olsa zırh ve miğferli olarak da betimlenmiştir), Kakasbos hiçbir zaman çıplak ve sakallı betimlenmemiştir¹⁰. İki tanrının ortak atribüsü olan ellerinde tuttıkları gürz, onları inananların gözünde birleştiren bir özelliktir. Hellen tarzı betimlerinin aksine Kakasbos ile aynı pozda betimlenen Herakles, inananların gözünde yerel tanrının (Kakasbos) Hellen karşılığı olarak vücuda gelmiştir. Bu da, yerel bir “atlı-tanrı” olan Kakasbos’un, bölgenin Hellenleşmesi ile birlikte yerini Herakles’e bıraktığı; göçmen bir tanrı olan Herakles’in de Kakasbos ikonografisiyle synkretize (asimile) olarak bölgedeki baskın “atlı-tanrı” haline geldiğini göstermektedir¹¹.

Kakasbos/Herakles: Arkeolojik ve Numismatik Kanıtlar

Kakasbos tapıncına ilişkin bilinen en erken kanıt Zemuri (Limyra) Dinastı Perikle dönemine (MÖ 4. yüzyıl) tarihlenen ve Elmalı yakınlarındaki Kızılcıca’da bulunan bir mezar yazıtıdır¹². Bunun dışındaki diğer erken dönem kanıtları, bir kuzey Lykia kenti olan Khoma’nın (Hacımusalar)¹³ MÖ 1. yüzyıla tarihlenen otonom bronz sikkeleri oluşturmaktadır. Sözü edilen az sayıdaki erken dönem kanıtlarının dışında tanrının kültüne ilişkin diğer kanıtlar MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen ve yukarıda bahsi edilen bölgelerde ele geçen çok sayıdaki stel ve kaya kabartmalarıdır¹⁴. Bunlara ek olarak, Pisidia özelinde, Isinda ve Termessos artalanında bulunan kaya kabartmaları ve steller Kakasbos için diğer kanıtları oluşturmaktadır¹⁵. Bu veriler ışığında Kakasbos’un tapı-

9 Delemen 1999, 5; Horsley 1999, 24-27; Horsley 2007, 42, 65, 262; Smith 2011, 134; Talloen 2015, 340. Kakasbos ve Herakles, Lykaonia’da tapımın gören Maseis ile de benzer ikonografik özellikler taşımaktadır. Kakasbos/Herakles/Maseis ikonografisi için bk. Delemen 1999, 6-10; Candaş 2006, 23-33. Kakasbos/Herakles/Maseis adlarının anlamları ve özellikleri için bk. Kütük 1986, 407; Delemen 1999, 10-14; Candaş 2006, 21-23. Ayrıca, tanrının ikonografik olarak, bölgede yaygın bir tapıncı olan Men ile olan benzerliği ve Pers sanatındaki at ve binici ikonografisiyle olan etkileşimi için bk. Horsley 1999, 37, dn. 63-64; Horsley 2007, 269.

10 Delemen 1999, 6-10, 89; Talloen 2015: 95.

11 Horsley 1999, 24-25; Talloen 2006, 748 dn. 10; Talloen 2015, 95 dn. 103. Özsait v.d. 2004, 73’te Kakasbos’u Herakles ismiyle Hellenleştirmek için bir sebebin olmadığı belirtilmektedir. Kakasbos kültürünün Bronz Çağı’na kadar geriye gittiğine dair bk. Talloen 2006, 751-753. Kakasbos/Herakles’in, Luwi tanrısı Santa ile olan ilişkisi için bk. Talloen 2015, 95.

12 Bean 1971, 22 no. 38. Burada tanrının adı *Xaxakba* olarak geçmektedir. Bu ad, daha sonra Kakasbos olarak tanımlanmış ve olasılıkla Anadolu kökenli “*khakhakba*” (çarpmak) ve Likçe “*asba*” (at) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Ayrıca, tanrının Thrak kökeni de tartışılmaktadır. Robert 1946, 40-42; Neumann 1979, 265-266; Lebrun 1998, 150-151; Horsley 1999, 37; Horsley 2007, 269; Talloen 2006, 752; Talloen 2015, 71.

13 Bean-Harrison 1967, 41-44.

14 Bk. dn. 7. Ayrıca, farklı ikonografik özellikler gösteren başka örnekler için bk. Tosun – Aydın 2015, 197-205.

15 Isinda artalanında yer alan Nebiler Köyü’nde bulunan stel için bk. Delemen 1999, 131 no. 139. Termessos artalanında yer alan İmecik Köyü’nde bulunan steller için bk. İplikçioğlu v.d. 2007, 229 no. 157;

nım alanını, kuzey Lykia ve Pisidia'nın güneybatısında Isinda ve Termessos artalanları (başka bir deyişle Milyas'ın güneyi = Milyas Lykiası) oluşturmaktadır. Pisidia'nın kuzeyinde ise aynı ikonografiye sahip olsa da tanrının Herakles olarak adlandırıldığı görülmektedir¹⁶.

Numismatik veriler, Pisidia Bölgesi kentlerinin Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri'nde bastırdıkları sikkelerde Kakasbos betimini kullanmadığını göstermektedir¹⁷. Kakasbos'a ilişkin şimdikiye kadarki yegane numismatik veriler, Lykia Bölgesi'nin kuzeyinde yer alan bir kent olan Khoma'nın MÖ 1. yüzyıla ve III. Gordianus Dönemi'ne (MS 238-244) tarihlenen sikkeleri üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Buna, bu yazının konusunu oluşturan ve aşağıda incelenecek olan, MÖ 2.-1. yüzyıla tarihlenen Sagalassos kentine ait bronz sikkeyi de eklemek gerekmektedir. Bu sikke, kentin bronz sikke tipi (arka yüz) repertuarına bir yenisini eklemesinin yanı sıra, Hellenistik Dönem'de kentteki Kakasbos/Herakles (?) kültüne ilişkin de önemli bir kanıt oluşturmaktadır.

Burdur Müzesi sikke koleksiyonunda yer alan ve yalnızca bir örneği bulunan Sagalassos kentine ait bronz sikkenin ön yüzünde sağa dönük Zebu (hörgüçlü boğa), arka yüzünde sağa doğru ilerleyen atının üzerinde, sağ elinde gürz tutan Kakasbos/Herakles (?) betimi ve kesimde, CAΓAA lejanti görülmektedir (fig. 1)¹⁸. Sikkenin fiziki durumu betimlenen figürün detaylarını anlayabilmemiz ve lejantta yer alan ethnikonu doğru bir şekilde okuyabilmemize olanak sağlayacak kadar iyi olmasa da sikkeyi tanımlayabilmek için yeterli veriyi sunmaktadır. Buna göre, arka yüzde betimlenen tanrının gövdesi ve başı cepheden, olasılıkla çıplak, sol eliyle atın boynunu (ya da dizginlerini) ve sola (geriye) doğru düz olarak (dirsekten kıvrılmamış) uzattığı sağ elinde aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir formda gürzüyle tutarken; atın ise yürüyüş halinde ve olasılıkla sağ ön ayağı adım atmak için havaya kalkmış biçimde betimlendiği görülebilmektedir. Fakat, figürün sakallı mı yoksa sakalsız mı betimlendiği ve başında miğfer olup olmadığına anlaşılamaması tanrıyı Kakasbos ya da Herakles olarak tanımlamayı zorlaşmaktadır. Ancak, tanrının atı üzerinde sağa doğru ilerlerken ve elinde gürzüyle olağan bu pozunu ele geçen stel ve kaya kabartmalarında görülmekle birlikte, gürzü tuttuğu kolunun düz bir şekilde yani dirsekten kıvrılmamış bir biçimde duruşu, az da olsa stellerde de karşımıza çıkmaktadır¹⁹, ki kolun bu duruşu incelenen sikkenin arka yüzündeki betim ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Sikkenin arka yüzünde kesimde yer alan lejanta gelince, ethnikonun ilk iki ve sonuncu harfleri, yani CA ve A harfleri, açık bir biçimde okunabilmekteyken, ethnikonun üçüncü ve dördüncü harfleri, yani ΓA harflerini fotoğraftan okumak oldukça zor olsa da sikke-

Delemen 1999, no. 15-18, 64, 68, 117; Talloen 2015, 231 dn. 508, 233 dn. 521-523.

16 Talloen 2015, 231 dn. 508.

17 Bazı Pisidia kentlerin sikkelerinde atlı betimler yer almakla birlikte, bunlar Kakasbos ile ilişkili değildirler. Bu konudaki değerlendirme için bk. Horsley 2007, 272.

18 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1649 = Env. No. 4690 (13 mm, 1.30 g, ky. 6).

19 Bahsi edilen örnekler için bk. Delemen 1999, 104 no. 43 (Herakles); 116 no. 84 (Kakasbos); 125 no. 118 (Herakles); 128 no. 127 (Herakles ?).

nin Sagalassos kentine ait olduğu daha açık bir biçimde okunabilen harfler sayesinde şüpheyi yer bırakmamaktadır.

Sagalassos'un sözü edilen bu bronz sikkesi ile aynı ön yüz tipini taşıyan, fakat arka yüz tipi farklı olan ve daha önce bilinen bir başka serisi daha vardır. Bu serinin ön yüzünde sağa dönük Zebu, arka yüzünde ise sağa doğru koşan atının üzerinde sol elinde beli hizasında mızrak taşıyan, miğferli ve khlamys giyimli atlı betimi ve kesimde, ΣΑΓΑΛ (fig. 2-3)²⁰ ya da CAΓA lejantı yer almaktadır (fig. 4-5)²¹. Bu arka yüz betimleri ile Kakasbos/Herakles (?) betimi birbirine oldukça benzemektedir. Ancak, ikonografik açıdan bakıldığında biri miğferli, khlamys giyimli ve elinde mızrağı ile betimlenirken, diğeri çıplak olduğu halde sağ elinde sadece gürz tutmaktadır. Bu bağlamda her ikisi de atlı birer figür olmakla birlikte ikonografik açıdan birbirlerinde tamamen farklıdır. Miğferli, khlamys giyimli ve mızrak taşıyan atlı figürleri genel olarak *eponym* kahraman olarak tanımlanırken, elinde gürzü ile atı üzerinde ilerleyen çıplak figür açık bir biçimde, yukarıda bölgedeki kaya anıtlarında da görüldüğü üzere, bir atlı tanrıya işaret etmektedir.

Khoma'nın MÖ 2.-1. yüzyıl otonom bronz sikkelerinde görülen tanrı, atı üzerinde sağa doğru ilerlerken, başında miğfer, khlamys giyimli ve havaya kaldırdığı ve dirseğinden kıvrılmış sağ elinde gürz tutarken betimlenmiştir (fig. 6)²². Tanrı, kentin III. Gordianus adına bastırıldığı bir sikke serisinin arka yüzünde de görülmektedir ve sağa doğru ilerleyen atı üzerinde Phryg başlıklı, kısa khiton ve khlamys giyimli ve havaya kaldırdığı sağ elinde gürz tutarken betimlenmiştir (fig. 7)²³. Otonom Khoma sikkesi ile burada incelenen Sagalassos sikkelerin arka yüzleri bir atlı tanrıyı betimleri açısından benzer niteliktedir. Ancak, Khoma otonom sikkesi üzerindeki Kakasbos, atının üzerindeki duruşu, çıplak oluşu ve elinde tuttuğu sopası dışında, başındaki miğferi ve khlamys giyimiyle; III. Gordianus sikkesi üzerinde de başındaki başlığı ve khlamys giyimiyle Sagalassos örneğinden (fig. 1) ikonografik olarak farklılık göstermektedir²⁴.

20 BMC Pisidia, 5; SNG France 3, 1746; Scheers 1993, 20; Scheers 1997, 15; SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1645 = Env. No. 11403 (15 mm, 4.20 g, ky. 12) (Baskıda).

21 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1646 = Env. No. 11402 (17 mm, 2.30 g, ky. 12), 1647 = Env. No. 22796 (14 mm, 1.92 g, ky. 12), 1648 = Env. No. 5273 (12 mm, 1.90 g, ky. 12) (Baskıda).

22 Tip 1: Zeus başı s. (veya sl.), defne çelenkli / Kakasbos atı üzerinde s.; miğferli ve khlamys giyimli; sağ elinde gürz; alta, XΩ veya XΩM (Ref. Svonoros 1903, 193, no. 136, lev. XI. 26; BMC Lycia, 1, lev. XI. 1; SNG Aul. Lykien, 4287-88; SNG Tüb. Lykien, 4231-32; Tek 2006, 777, 786 res. 30). Tip 2: Zeus başı s., defne çelenkli / Çelenk içinde gürz; X-Ω (Ref. Waddington 1853, 118; Svonoros 1904, 386, no. 255 lev. XVII. 24; SNG Aul. Lykien, 4289-90; Tek 2006, 777, 786 res. 31). Tip 3: Zeus başı sl., defne çelenkli / Kakasbos atı üzerinde s.; miğferli ve khlamys giyimli; sağ elinde gürz; XO veya XΩMA-TΩN (Ref. SNG Aul. Nacht. IV, 8485; A. AG Auc. 29, Lot 362-12 (June 2003); M&M GmbH Auc. 17, Lot 925-4 (Oct. 2005); Tek 2006, 777, 787, res. 32). Khoma'nın otonom sikkelerinin tarihlendirilmesi için ayrıca bk. Tek 2006, 777.

23 Örnekler için bk. Robert 1946, 66; Aulock 1974, no. 54; PFJ Auc. 38, Lot 215 (13 September 2013).

24 Robert 1946, 64-66; Horsley 2007, 272.

Değerlendirme

İncelenen Sagalassos bronz sikkesinin arka yüzünde yer alan “atlı tanrı” betiminin Kakasbos’u mu yoksa Herakles’i mi işaret ettiğini söylemek, sikke üzerinde bu betimi tanımlayan herhangi bir lejantın olmaması ve sikkenin fiziki durumunun iyi olmaması nedeniyle zordur. Ancak, Khoma sikkesi üzerinde görülen Kakasbos betiminden farklı olarak çıplak ve başında miğfer olmadan betimlenmesi, yukarıda bahsi edilen stel ve kaya kabartmalarında Kakasbos’un hiçbir zaman çıplak olarak betimlenmemesi ve tanrının özellikle kuzey Lykia’da ve sadece Pisidia’nın güneybatısında Isinda ve Termessos artalanlarında Kakasbos olarak tapınıldığı, fakat bu gölgelerin dışında kalan kuzey Pisidia’da ise tanrının Kakasbos olarak tapınım görmediği göz önüne alındığında onu Kakasbos’tan ziyade Herakles olarak adlandırmak, elimizde aksi yönde henüz bir bulgunun olmaması nedeniyle, daha doğru olacaktır (Bundan sonra ele alınan sikkenin tanımı için Zebu-Herakles CAΓAA tanımı koullanılacaktır). Böylece, bölgenin kırsal kesiminde yaygın olarak tapınım gören yerel Kakasbos’un, yukarıda da bahsedildiği üzere, Hellenleşerek Hellen tanrısı Herakles’e dönüştüğü ve artık kent merkezinde tapınım gördüğünü söyleyebiliriz. Bununla beraber, Sagalassos’ta önemli bir tapınımı olan Herakles’in kentin Hellenistik Dönem bronz sikke tipi repertuarında kendine yer bulması şaşırtıcı değildir.

Sagalassos’un Zebu-Atlı kahraman ve Zebu-Herakles serileri aynı önyüz tipini taşımaları bakımından aynı serinin üç farklı varyasyonunu oluşturmaktadır. Sikkelerin aşınmışlık/ypıranmışlık durumları göz önüne alındığında Zebu-Atlı kahraman ΣΑΓΑΑ ve Zebu-Herakles CAΓAA serilerinin daha uzun süre tedavülde kaldığı, yani Zebu-Atlı kahraman CAΓA serisinden daha önce tedavüle sokuldukları düşünülebilir. Ancak bunun doğruluğunun örnek sayısının çoğalmasıyla birlikte yapılacak kalıp karşılaştırmasıyla kanıtlanabileceğini de unutmamak gerekmektedir.

Ağırlıkları bakımından bu seriler arasında da bir ilişki olduğu görülmektedir. Zebu-Herakles örneği 13 mm ve 1.30 g ölçülerine sahipken kalıp yönü 6’dır. Zebu-Atlı kahraman ΣΑΓΑΑ serisinin iki örneği 15 mm, 4.20 g ve 17 mm, 2.30 g ölçülerine sahipken, CAΓA serisinin örnekleri 14 mm, 1.92 g ve 12 mm, 1.90 g ölçülerine sahiptir ve tümünün kalıp yönleri 12’dir. Bu durumda, Zebu-Atlı kahraman ΣΑΓΑΑ serisinin büyük ve Zebu-Herakles ile Zebu-Atlı kahraman CAΓA serilerinin de küçük birimde basıldıklarını söylemek mümkündür. Kalıp yönleri açısından Zebu-Atlı kahraman serilerinin daha düzenli olduğu görülmektedir.

Sagalassos bronz sikke serilerinin tarihlendirilmesi hususunda henüz spesifik bir çalışma bulunmamakla birlikte, numismatik kataloglarda bunlar için MÖ 1. yüzyıl tarihi önerilmektedir²⁵. Ancak son zamanlarda, erken dönem Pisidia bronz serileri üzerine A. Tolga Tek ve yazar tarafından sürdürülen yeni çalışmalar doğrultusunda Pisidia’daki bazı kentlerin bronz serilerinin tarihlerinin en azından bir yüzyıl daha

25 Sagalassos sikkeleri için verilen bu tarih, BMC ve SNG gibi kataloglarda belirtilen tarihtir. Bu kataloglarda ve Aulock’un çalışmalarında genel olarak erken dönem Pisidia bronz serileri için de daima MÖ 1. yüzyıl tarihi kullanılmaktadır.

erken bir tarihe çekilmesi gerektiği anlaşılmıştır²⁶. Ancak, Sagalassos bronz serileri ile ilgili elde yeterli veri olmaması nedeniyle bunlar için kesin bir tarih önerisinde bulunmak şimdilik olanaksız görünmektedir. Bununla birlikte, Sagalassos'un bronz serilerine baktığımızda, varyasyonlarıyla birlikte bir yüzyıl içerisinde sığmayacak kadar fazla serinin (32 seri) üretilmiş olduğu görülmektedir, ki bu da belki bazı serilerin daha erken bir tarihte başladığına işaret edebilir²⁷. Dolayısıyla, buradan hareketle, incelenen Zebu-Herakles betimli seri için kesin bir tarih belirtmek zor olsa da, genel olarak MÖ 2.-1. yüzyıllar tarihi önerilebilir kanısındayım.

26 Tek 2018, 39; Köker 2018.

27 Sagalassos bronz serileri için en güncel kaynak olarak bk. SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2; 1407-1663.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Antik Kaynaklar

- Hdt. Herodotos, Herodotos Tarihi (çev. M. Ökmen), 1991³.
 Strb. Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası Geographica: XII-XIII-XIV (çev. A. Pekman), 1993³.

Modern Kaynaklar

- Aulock 1974 von Aulock, H., Die Münzprägung des Gordien III und der Tranquillina in Lykien, IstMit. Beiheft 11, Tübingen.
 Aulock 1977 von Aulock, H., Münzen und Städte Pisidiens. Teil I, Ist.Mit. Beiheft 19, Tübingen.
 Bean 1971 Bean, G. E., "Journeys in Northern Lycia 1965-1967", DenkschrWien 104, Vienna.
 Bean – Harrison 1967 Bean, G. E. – R. M. Harrison, "Choma in Lycia", JRS 62, 40-44.
 Bellefonds 1992 De Bellafonds, P. L., "Kakasbos", LIMC VI. 1-2: 1082-1084.
 Coulton 2012 Coulton, J. J., The Balbura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia, London.
 BMC Pisidia / BMC Lycia G. F. Hill, British Museum Catalogues of Greek Coins. Lycia, Pamphylia and Pisidia, London (1897).
 Bracke1993 Bracke, H., "Pisidia in Hellenistic Times (334-25 BC)", Sagalassos I (ed. M. Waelkens), Leuven, 15-35.
 Candaş 2006 Candaş, A., The Kakasbos-Herakles Cult a Study of Its Origins, Diffusion and Possible Syncretisms (Bilkent Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
 Corsten 2002 Corsten, T., Die Inschriften von Kibyra I, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien 60. Bonn.
 Delemen 1999 Delemen, İ., Anatolian Rider-Gods. A Study on Stone Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period, AMS 35, Bonn.
 Droin 2014 Dorin, M., Les cultes d'Héraklès et de Kakasbos en Lycie-Pisidie à l'époque impériale romaine. Étude des stèles dédiées aux dieux cavaliers à la massue, Canada.
 Efendioğlu 2010 Efendioğlu, T., Hellenistik ve Roma Çağlarında Lykia'da Yerel Tanrı ve Tanrıçalar, İstanbul.
 Frei 1990 Frei, P., "Die Götterkulte Lykiens in der Kaiserzeit", ANRW II, 1729-1864.
 Hall 1986 Hall, A. S., "R. E. C. A. M. Notes and Studies no. 9. The Milyadeis and Their Territory", AnatSt 36, 137-157.
 Hill 1895 Hill, G. F., "Inscriptions from Lycia and Pisidia Copied by Daniell and Fellows", JHS 15, 116-131.

- Horsley 1999 Horsley, G. H. R., *The Rider God steles at Burdur Museum in Turkey (Museum Antiquites Maurice Kelly Lecture 3)*, University of New England.
- Horsley 2007 Horsley, G. H. R., *The Greek and Latin Inscriptions in the Burdur Archaeological Museum, Regional Epigraphic Catalogue of Asia Minor V. The British Institute at Ankara Monograph 34*, London.
- İplikçioğlu v.d. 2007 İplikçioğlu, B. – G. Çelgin – V. Çelgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos and sein Territorium, IV (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte 743)*, Vienna.
- Karayaka 2007 Karayaka, N., *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, İstanbul.
- Köker 2018 Köker, H., “Overstruck Coins of Etenna”, *İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi*, (Ed. O. Tekin), Antalya, 176-184.
- Kütük 1986 Kütük, S., “Kakasbos ve Kültü”, *IX. Türk Tarih Kongresi 1986/1*, 405-414.
- Lebrun 1998 Lebrun, R., “*Panthéos locaux de Lycie, Lykaonie et Cilicie aux deuxième et premier millénaires av. J.-C.*”, *Kernos 11*, 143-155.
- Le Roy 1990 Le Roy, C., “*Die Religion der Lykier*”, *Götter, Heroen und Herrscher in Lykien*, Vienna-Münich, 41-44.
- Metzger 1952 Metzger, H., *Catalogue des Monuments Votifs de Musée D’Adalia, Études Orientales XI*, Paris.
- Neumann 1979 Neumann, G., “*Namen und Epiklesen Lykischer Götter*”, *Florilegium Anatolicum. Mélanges offerts à E Laroche*, 259-271.
- Özsait v.d. 2004 Özsait, M. – G. Labarre – N.Özsait, “*Les Reliefs Rupestres et les Inscriptions de Keçili-Yanıktaş (Pisidie)*”, *Anatolia Antiqua XII*, 61-82.
- Robert 1946 Robert, L., *Hellenica. Recueil D’Épigraphie de Numismatique et D’Antiquités Grecques, Volume III*, Paris.
- Scheers 1993 Scheers, S., “*Catalogue of the Coin Finds in 1992*”, *Sagalassos II* (ed. M. Waelkens – J. Poblome), 249-259.
- Scheers 1997 Scheers, S., “*Coins Found during 1996 and 1997*”, *Sagalassos V* (ed. M. Waelkens – L. Loots), 509-549.
- Smith 2011 Smith, T. J., “*Highland gods: rock-cut votive reliefs from the Pisidian Survey*”, *Anatolian Studies 61*, 133-150.
- SNG Aul. Nacht. IV *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung Hans von Aulock 18, Nachträge IV. Phrygien-Lykien-Pamphylien-Pisidien-Lykaonien-Isaurien-Kilikien-Galatien-Kappadokien. Kaiserzeitliche kistophoren. Incerti*, Berlin, 1968.
- SNG Aul., Pisidien *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung Hans von Aulock, heft 12: Pisidien-Lykaonien-Isaurien*, Berlin, 1964.
- SNG Cop. Pisidia *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Pisidia*, Copenhagen, 1956.

- SNG France 3 Sylloge Nummorum Graecorum. France 3. Department des Monnaies Médailles et Antiques. Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie, Paris, 1994.
- SNG Turkey 6 Vol. 1 Sylloge Nummorum Graecorum Turkey 6 Burdur Museum Volume 1 Pisidia Part 1 Adada-Prostanna, İstanbul, 2011.
- SNG Turkey 6 Vol. 2 Sylloge Nummorum Graecorum Turkey 6 Burdur Museum Volume 2 Pisidia Part 2 Sagalassos-Termessos, İstanbul (Baskıda).
- SNG Tüb. Pisidien / SNG Tüb. Lykien Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland, Münzsammlung Üniverstät Tübingen. 6. Heft. Phrygien-Kappadokien Römische Provinzprägungen in Kleinasien, Nr. 3887-4744, München, 1998.
- Svonoros 1903 Svonoros, I. N., “Νομισματικη Σγλλογη Δεμετριου Π. Μαυρομιξαλη”, JIAN VI , 12-268.
- Svonoros 1904 Svonoros, I. N., “Το Εθνικον Νομισματικου Μουσειου, Σγλλογη Σοστσου”, JIAN VII, 317-390.
- Talloon 2006 Talloon, P., “Pious neighbours. Pisidian religious ties with Lycia. The case of the rider deities”, III. Likya Sempozyumu (ed. K. Dörtlük – B. Varkıvanç – T. Kahya – J. des Courtils – M. D. Alparslan – R. Boyraz), Antalya, 746-759.
- Talloon 2015 Talloon, P., Cults in Pisidia. Religious Practice in Southwestern Asia Minor from Alexander the Great to the Rise of Christianity, Leuven.
- Tek 2006 Tek, A. T., “Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Lykia’da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri”, III. Likya Sempozyumu (ed. K. Dörtlük – B. Varkıvanç – T. Kahya – J. des Courtils – M. D. Alparslan – R. Boyraz), Antalya, 769-787.
- Tek 2018 Tek, A. T., “Erken Pisidia Sikkelerinde Tarihlendirme Sorunları”, Uluslararası Sempozyum. Pisidia Araştırmaları II. Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret ve Ekonomi, 31 Ekim – 3 Kasım 2018, Bildiri Özetleri, Isparta.
- Tosun – Aydın 2015 Tosun, M. – A. Aydın, “Fethiye Müzesi’nden İki Ünük Kakasbos/Herakles/Maseis Tasvirli Adak Steli”, Arkeoloji Dergisi XX, 197-205.
- Waddington 1853 Waddington, W. H., Voyage en Asie-Mineure point de vue Numismatique, Paris.

Müzayede Katalogları

A AG	Auctiones AG
M&M	Münzen & Medaillen
PFJ	Paul-Francis Jacquier

Fig. 1 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1649
Burdur Müzesi Env. No. 4690

Fig. 2 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1645
Burdur Müzesi Env. No. 11403

Fig. 3 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1646
Burdur Müzesi Env. No. 11402

Fig. 4 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1647
Burdur Müzesi Env. No. 22796

Fig. 5 SNG Turkey 6 Vol. 2 Part 2, 1648
Burdur Müzesi Env. No. 5273

Fig. 6 Actiones AG Auc. 29, Lot 362 (12
June 2003)

Fig. 7 Paul-Francis Jacquier Auc. 38 Lot 215
(13 Sept 13)

